

OSMANLI DEVLETİNDE KALABEND VE SÜRGÜN CEZALARININ UYGULAMALARI İLE MAHKUMLARIN SERBEST BIRAKILMALARI (1789-1839)

*The Practices of the Deportation and Punishments and Setting Free of
the Captives in Ottoman Empire (1789-1839)*

*Suha Oğuz BAYTİMUR**

Osmanlı Devleti, toplumsal düzenin bozulmasını engellemek ve devlet işleyişinde ortaya çıkan sıkıntıları gidermek amacıyla hukuki düzenlemelerde bulunmuştur. Belirlenen kuralların bir bölümü İslami kaidelerden oluşurken, asıl önemli kısmı “töre” olarak adlandırılan Türk kültür ve adetlerine dayanmaktadır. Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyması halinde bu kuralları esnetebildiği gibi, mevcut kuralları kaldırıp yerine yeni kurallar da koyabilmektedir. Ayrıca gelişmelere bağlı olarak, ihtiyaca binaen yeni düzenlemeler yapılmaktadır ve uygulanmaktadır.

Osmanlı Devleti, toplumsal düzenin ve devlet işleyişini sağlayan kural ve kaidelerin uygulamasına özen göstermiştir. Fakat bu kuralların ve kaidelerin, devlet görevlileri veya halk tarafından, ferdi ya da toplu bir şekilde ihlal edildiği görülmektedir. Devlet bu tür kanun ve kurallara aykırı davranışları suç saymakta ve bu tür davranışların önlenmesi amacıyla çeşitli tedbirler almaktadır. Alınan tedbirler çeşitli olmakla beraber çoğunlukla bu tür davranışlarda bulunanların cezalandırılması şeklinde olmuştur. Bu cezalar genellikle değnek, sürgün, kal’abend, kürek ve idam cezalarından oluşmaktadır. Bu cezaların belirlenmesi ise suç teşkil eden davranışın topluma ve devlete vermiş olduğu zarara göre değişmektedir.

* Yrd.Doç.Dr., Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Benzer suçlara aynı cezalar verildiği gibi farklı cezaların uygulandığını da belgelerde görebilmekteyiz.

Osmanlı Devleti, bireylerin birbirine karşı yapmış olduğu olumsuz davranışları farklı, bireyin topluma veya devlete karşı yapmış olduğu olumsuz davranışları farklı değerlendirmektedir. Devlet, bireylerin birbirine karşı yapmış olduğu olumsuz davranışların değerlendirmesinde genellikle Şer'i hukuku baz almaktadır. Fakat bireyin topluma veya devlete karşı yapmış olduğu olumsuz davranışlarda ise genellikle örfi hukuk ön plana çıkmaktadır. Nitekim incelemiş olduğumuz belgelerde ve yapmış olduğumuz araştırmalarda bu durumu tespit etmekteyiz.

Hapis ve Sürgün Cezaları

Osmanlı Devleti'nde suç teşkil eden davranışlara çoğunlukla sürgün ve kal'abend cezaları uygulanmaktadır. İncelemiş olduğumuz dönemde bu cezaların ne tür suç teşkil eden davranışlara uygulanacağına dair herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Genellikle bu cezalar meydana gelen olumsuz davranışın devlete ve topluma verdiği zarara göre belirlenmektedir. Bu olumsuz davranışlarla topluma ve devlete verilen zararın etkisi büyük olan davranışların dışında kalan davranışların tamamına yakınına sürgün ve kal'abend cezaları uygulanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde sürgün ve kal'abend cezalarının belirlenmesinde ve bu cezaların uygulanacağı yerlerin tespit edilmesinde tek yetkili merci padişaktır. Devletin herhangi bir bölgesinde meydana gelen olay Kadı tarafından incelenmektedir. Olay hakkında taraflar ve şahitler dinlenilmekte ve deliller göz önünde bulundurulmaktadır. Bu sürecin tamamı Şer'iyeye Sicilleri'ne kaydedilmekte ve son olarak "**kayd-şu'd**" denilerek veya herhangi bir ceza ifade belirtilmeden belge bitirilmektedir. Kadı yargılamayı bitirdikten sonra olayı merkeze bildirmektedir. Merkeze bildirilen olaylar Divan'da görüşülmekte ve Kadı'nın ceza olarak bir önerisi varsa bu, göz önünde bulundurup cezası belirlenmektedir. Kadı herhangi bir ceza önerisinde bulunmamışsa Divan'da kişi veya kişiler hakkında cezanın şekli ve uygulanacağı yer hakkında karar alınmaktadır. Alınan karar padişahın onayı ile uygulamaya konulmaktadır.

Sürgün Cezaları

Sürgün, kelime anlamı olarak kovmak, def etmek ve tard etmek anlamında kullanılmaktadır¹. Ceza olarak, oturduğu memleketten çıkarılıp başka bir yere gönderilen kimse olarak ifade edilmektedir². Yine ceza olarak, belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturmaya zorlanan kimse anlamında da kullanılmaktadır³. Bir diğer anlamı ise; bir yerden (gönüllü ya da gönülsüz) uzaklaştırma, zorla göç ettirilme ya da siyasi iktidarın bir topluluk veya bireyi başka bir yere zorla iskân ettirmesi şeklinde tanımlanabilir⁴.

Sürgün cezası, diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti tarafından da sistemli ve düzenli olarak, kişinin yaşadığı yerden uzaklaştırılması şeklinde uygulanmıştır. Sürgün cezasına ilk olarak Yavuz Sultan Selim tarafından hazırlanan kanunnâmelerde rastlamaktayız. Kanunnâmede, *“Ve dahi bir kimesneye mahallesi veya karyesi cemaati hırsuzdur ve kahbedir deyü şikayet edüb red etseler, vakia müttehem ise dahi beyn'en-nas malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse şehirden süreler, şöyle bileler⁵.”* şeklinde yer almıştır. Benzer bir madde Kanuni Kanunnâmesi ve II. Selim döneminde hazırlanan Celalzâde Kanunnâmesi'nde de tekrar edilmiştir⁶.

Sürgün cezası genel anlamda ağır bir ceza olarak görülmektedir. Fakat Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu idam, kürek ve hapis cezaları ile mukayese edildiğinde daha hafif bir ceza olarak da görülebilir. Kanunlara aykırı davranışlara uygulanan cezalarda herhangi bir standart olmamasından dolayı genellikle sürgün cezası, topluma veya devlete zararı az ve etki alanı dar olan davranışlarda bulunanlara uygulanmaktadır.

¹ Şemseddin Sami; “Sürgün”, Kamus-i Türki, İstanbul, 2009, s.743.

² Komisyon; “Sürgün”, Milli Eğitim Bakanlığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C.4, Ankara, 1996, s.2632.

³ Meydan Larousse; “Sürgün”, C.18. İstanbul, 1992, s.412.

⁴ Kemal DAŞÇIOĞLU; İskan, Suç ve Ceza Osmanlıda Sürgün, İstanbul, 2007, s.19.

⁵ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.3, İstanbul, 1990, s.106.

⁶ Ali İhsan KARATAŞ, Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18.-19. Asırlar), İstanbul, 2009, s.42.

Sürgün cezasının, incelemiş olduğumuz dönemde toplum içerisinde sorun çıkararak ve huzursuzluğa sebep olan kişilere uygulandığını tespit etmekteyiz. Bu ceza, kişinin veya kişilerin yaşadığı yerden bir başka yere gönderilmesi ve orada yaşaması şeklinde uygulanmaktadır. Belgelerde kişi hakkında bilgi verildikten sonra, kişinin yapmış olduğu davranışlar ifade edilip cezası belirlenmektedir. Sürgün cezası belgelerde kişinin belirlenen yere “*nefy ve iclâsı*” şeklinde ifade edilmektedir.

Osmanlı Devleti, sürgün cezası alan kişileri rastgele yaşadığı yerden uzaklaştırıp kendi halinde bırakmamaktadır. Mahkeme kişiyi suçlu bulup sürgün cezası ile cezalandırdığında, kişinin sürgüne gideceği yer misal olarak “... *Kıbrıs'a nefy ve iclâsı...*” şeklinde belirtmektedir. Ayrıca suçlu bulunup sürgüne gönderilen kişi yalnız gönderilmemekte, sürgün edildiği yere görevlendirilen görevliler ile gitmesi uygun görülmektedir. Belgelerde bu durum; “*...merkûm İbrahim'in li-ecli't-te' dîb çavuş mübâşeretiyile Bozcaada'ya nefy ve iclâsı fermânım olmağın...*” şeklinde ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere suçlu, Divan'ı Hümayun'da görevli çavuş ile belirlenen yere gönderilmektedir. Ayrıca mahkûmun gideceği yerde bulunan idarecilere de bilgi verilmekte ve mahkûmun gerekli şekilde orada ikametinin sağlanması emredilmektedir. Belgelerde bölgede bulunan idareciye; “*... sen ki Limni cezîresi nâ'ibi mevlânâ-yı mûmâileyhsin vusûlünde merkûmu cezîre-i mezbûrede menfiyyen meks ve ikâmet itdirüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve firârından ve mahall-i ahire hatve-i vâhîde hareketine irâ'et-i ruhsatdan hazer ve mücânebet ve vusûlünü çavuş-ı merkûm ile 'atûfet-karar-ı şâhâneme i'lâm ve iş'âra mübâderet eylemen bâbında...*” şeklinde hitap ederek mahkûmun o bölgede kalması ve ikinci bir emre kadar yaşamını o bölgede sürdürmesinin sağlanması istenmektedir⁷.

Osmanlı Devleti'nde mahkeme kayıtlarından sürgün cezası içeren belgelerden birkaç örnek verecek olursak

“... *İsbarta Kâdîsî'yla Kütahya Nâ'ibi'ne hüküm ki*

⁷ Suha Oğuz BAYTİMUR, Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün cezaları (1791-1808), Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2011.

İsbarta Kazâsı'nda me`zûn-ı bi'l-iftâ olan el-Hâc Ali mugâyir-i rızâ harekâta ibtidâr birle ahâlî-i beldeyi ifsâd ve ihtilâli müceb hâlâta ictisâr eylediğinden gayrı Isbarta Kazâsı'ndan bâ-emr-i 'âli matlûb olan ikiyüz nefer süvârinin ihrâcına muhâlefet ve emr-i şerîfe muhâlefet eylediği ihbâr olunmağla mezbûr Ali fetvâdan 'azl ve Kütahya'ya nefy ve anda ikâmet itdirilmesiçün emr-i şerîfim sudûrını bi'l-fi`il Şeyhü'l-islâm ve Müftiyü'l-enâm olan mevlânâ Mehmed Mekkî edâma'l-lahü te'âlâ fezâ' ilehu işâret itmeleriyle işâretleri mücebince merkûm İsparta Müftisi el-Hâc Ali Efendi sevk-i 'askere me`mûr Dergâh-ı Mu'allâm Kapucibaşları'ndan Ali Beğ dâme mecdehu mübâşeretiyle Kütahya'ya nefy ve iclâ olunmak fermânım olmağın imdi sen ki İsparta Kâdîsı mevlânâ-yı mûmâ-ılayhsin ma'rifetin ve kapucibaşı mûmâ-ıleyh mübâşeretiyle müftî-i merkûmu ahz ve mevlânâ-yı müşârü'n-ileyhin işâretleri mücebince Kütahya'ya nefy ve iclâya mübâderet etleyesin ve sen ki Kütahya Nâ'ibi mevlânâ-yı mûmâ-ılayhsin müftî-i merkûm vusûlünde medîne-i Kütahya'da menfiyyen meks ve ikâmet itdirüb bilâ emr-i şerîfitlâk ve bir hatve mahall-i ahare hareketine irâ`et-i ruhsatdan hazer ve mücânebet ve vusûl ve ikâmetini Der-'aliyyeme i'lâm ve inhâya müsâre'et eylemen bâbında ...⁸

Belge görüldüğü üzere İsparta'da bulunan fetva vermeye yetkili olan el-Hâc Ali, verilen emirlere karşı gelmesi ve muhalefet etmesinden dolayı fetva vermekten azledilmiş ve kendisine Kütahya'ya sürgün cezası verilmiştir. El-Hâc Ali, Kütahya'ya Dergâh-ı Mu'allâm Kapucibaşları'ndan Ali Beğ eşliğinde gönderilmesi bildirilmiş ve Kütahya'da ise Naib ve Müftünün gerekli şekilde el-Hâc Ali'yi ikinci bir emre kadar Kütahya'da tutulması emredilmiştir. El-Hâc Ali iki aylık ceza süresi sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

Bir diğer belgede ise, Rumeli Kazası Eşrafi'nden sabık Şeyhülislam'ın kethüdası olan Mustafa Efendi, vazifesi olmadığı halde devlet işlerine müdahalede bulunduğu ve asılsız sözler sarf etmesinden dolayı görevlendirilen Divan-ı Hümayun çavuşu ile İstanköy Adasına sürgün edilmiştir. Aynı zamanda İstanköy'de bulunan Vezire Mustafa Efendi'yi orada ge-

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Divan-ı Hümayûn, Bâb-ı Âsafî ve Defterhâne-i Âmire Defterleri 25 Nolu Kal'abend Defteri, A.DVNS.KLB.d/S.39/B.158.

reklî şekilde ikamet ettirmesine dair emir verilmiştir. Mustafa Efendi iki ay on gün sonunda serbest bırakılmıştır⁹.

Osmanlı Devleti'nde suçlu bulunan kişilere uygulanan sürgün cezasının ağırlaştırıldığına da belgelerde rastlamaktayız. Bu durumda suçlu bulunan kişi için "**katle bedel nefy ve iclâsına**" tabiri kullanılmaktadır. Bu ifade ile ilgili olarak elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Ama bu tabirden yola çıkacak olursak kişinin bulunduğu mekânda en kötü şartlar altında kalması şeklinde yorumlanabilir.

Bu ifadenin geçtiği belgeye örnek verecek olursak; "...Siroz'da beksimâd tıbhına me'mûr olan Dergâh-ı Mu'allâm gedüklülerinden Ahmed'in hilâf-ı rızâ hidmet-i lâzimesinde rehâveti ve emvâl-i mîrîyeyi ekl ve bel' habâsetine cesâreti hasebiyle te`dîbi icrâsına kıyâm ile sâ`irlere 'ibret kılınması lâzimededen olmakdan nâşî şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümmâyûn-ı şevket- makrûnum mücebince ze`âmeti ref' ve kendüsünün dahî **katle bedel çavuş mübâşeretile Mogasa'ya nefy ve iclâsı fermânım olmağın...**"¹⁰ şeklinde ifade edilmektedir.

İncelemiş olduğumuz dönemde sürgün cezasının çeşitli davranışlara uygulandığı görülmektedir. Suç teşkil eden davranışlara verilen cezalarda belirli bir standart olmadığından dolayı benzer davranışlara aynı ceza verildiği gibi farklı cezalar da verilebilmektedir. İncelediğimiz dönem içerisinde genellikle sürgün cezasının uygulandığı davranışlara baktığımızda;

- Kişinin kendi halinde olmaması (Toplumda huzuru bozacak tavır ve davranışların bulunması)
- Kişinin başkaları hakkında yalan yanlış konuşması ve iftirada bulunması.
- Kişinin devlet aleyhine yalan yanlış konuşması ve iftirada bulunması.

⁹ Divân-ı Hümmâyûn, Bâb-ı Âsafî ve Defterhâne-i Âmire Belgeleri, A.DVN.KLB./D.144/G.44.

¹⁰ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.8/B.24.

- Kişinin veya kişilerin verilen emirleri yerine getirmemesi veya emirlere aykırı hareket etmesi.
- Kişinin veya kişilerin eşkıya ile işbirliği yapması.
- Kişinin eşkıyalık olaylarına karışması.
- Kişinin vergi kaçırması ve yolsuzluğa bulaşması.
- Kişinin gayrı ahlaki olaylara karışması.
- Kişinin hırsızlık yapması.
- Kişinin devlet malına zarar vermesi.

Osmanlı devleti bu ve benzeri davranışlara sürgün cezası uygulamıştır. Uygulanan sürgün cezalarında mahkûmların sürgünde kalacakları süre belirtilmemektedir. Bunun yerine “*ıslâh-ı nefş oluncaya değin*” ifadesi kullanılmaktadır. Böylelikle sürgünde bulunan mahkûm, ıslah olduğuna dair kanaat oluşturana kadar bölgede kalmaktadır. Mahkûmun kendisi veya yakınları tarafından Divan’a gönderilen arzuhalle ıslah olduğunu bildirmektedir. Merkeze gönderilen arzuhal ile mahkûmun ıslah olduğuna dair kanaat oluşması halinde mahkûm affedilip serbest bırakılmaktadır.

Kalebendlik Cezası

Bir kimsenin işlemiş olduğu herhangi bir suçtan dolayı bir kalenin hisarından dışarı çıkmamak üzere içinde oturmaya mahkûm edilme cezasıdır. Suçluların bir kale sınırları içinde hapsedilmesi anlamına gelmektedir. Osmanlıda uygulanan kalebentlik cezası, suçluların surlarla çevrili kaleden dışarı çıkmamaları sebebiyle hem hapis hem de kendi memleketlerinden uzak şehirlerin kalelerinde bulunmaları yönüyle de bir çeşit sürgün cezasıdır. Kalebendlik cezası, sürgün cezasına göre daha ağır bir ceza olarak kabul edilir. Kalebendlik terimi genel olarak kullanılsa da, suçlu bir adada kalebend olacaksa Cezirebend, manastırda cezasını çekecekse Manastırbend (Özellikle kendi cemaatleri içerisinde huzursuzluğa

sebepler olan Gayri Müslim suçluların cezalarını genellikle manastırlarda çektiklerini görüyoruz)¹¹ terimleri de kullanılmaktadır¹².

Hapis cezasının, toplumun huzurunu bozan veya devlete zarar veren davranışlarda bulunan kişilere uygulandığı görülmektedir. Bu tür davranışlarda bulunan kişilerin buldukları bölgeden uzaklaştırılarak ve genellikle farklı bölgelerde bulunan kalelere gönderilerek cezalarını çekmeleri sağlanmıştır. Hapis cezası da sürgün cezası gibi suç işleyen kişileri ıslah etme ve yeniden topluma kazandırma amacıyla uygulanmaktadır. Bu durumu ceza kararının bulunduğu belgelerde de görmekteyiz. Yargılama sonunda suçlu bulunan kişinin ceza süresi tespit edilmemekte, bunun yerine; “...*ıslâh-ı nefis idinceye dek...*” denilerek cezanın amacı belirtilmektedir. Böylelikle mahkûmun ıslah olduğu kanaati oluşana kadar hapis cezasını çekmeğe devam etmektedir.

Hapis cezası, Osmanlı Devleti’nde, kale içinde bulunan bölümlerde uygulanmasından dolayı belgelerde kal’abend olarak ifade edilmektedir. Kişinin yapmış olduğu davranıştan dolayı yargılanıp suçlu bulunması ve suçluya hapis cezasının uygun görülmesi durumunda ceza uygulamaya konulmaktadır. Hapis cezasının tespit edilmesi belgelerde; “...*lî-ecli’t-te’dîb Seddülbahir Kal’asına kal’abend olunmak bâbında emr-i şerîfim...*” şeklinde ifade edilmektedir. Hapis cezasının nadiren de olsa uygulandığı bir diğer mekân ise Eğridere’de bulunan Palanka’dır¹³. Ayrıca

¹¹ Çavuşbaşı’ya ve Kalonya Nâ’ibi’ne hüküm ki ... İstanbul ve tevâbi’i Rum Patriki ve Der’aliyyem’de mukim cemâ’at-ı metropolidan mühürlü ‘arzuhal gönderüb İstanbul mütemekkinelerinden Sofrunya nâm şerîre kendü hâlinde olmayub vazifesi olmayan umûra sâlike ve ayınlerine mugâyir harekâta tasaddî idüb vucûhla te’ dibi muktezî olduğun bildirüb şerîre-i mesfûre Asitâne-i ‘aliyyem ve hevâlisinde ve sâ’ir her ne mahalde bulunur ise yasâkçı ma’rifetiyle ahz ve ‘ibreten lî’l-gayr Midillü Cezîresi’nde Kalonya Kazâsı’nda vâki’ Limon Bahalo Garbiye nâm manâstırına manâsturbent olunub itlâkı husûsî membûr ‘arzuhâllerleriyle istid’â olunmadıkca itlâkına müsâ’ade olunmamak bâbında emr-i şerîfim ricâ itmeleriyle vech-i meşrûh üzere mesfûrenin manâsturbendiçün Fî evâhir-i C (Cemâziye’l-ahir) sene 205. 25 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.25, B. 90.

¹² Prof.Dr.Ahmet AKSIN-Yrd.Doç.Dr.Suha Oğuz BAYTİMUR; 25 Numaralı Kalebent Defterinin Tanıtımı Ve Kalebent Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi, XV. Türk Tarih Kongresi, 4. Cilt-1.Kısım, Ankara, 2010, s.796-797.

¹³ Palanka; Arkası toprakla doldurulmuş yan yana çakılı kazıklardan meydana gelen ve bir hendekle çevrili olan küçük hisar, kaleden daha küçük müstahkem yer.

incelediğimiz dönem içerisinde kullanılan Tersane Zindanı, Baba Cafer Zindanı ve Yedikule Zindanı da hapis cezasının uygulandığı mekânlardır.

İncelemiş olduğumuz belgelerde suç isnat edilen kişi ile ilgili olarak, öncelikle kişi hakkında bilgi verilmekte ve kişinin yapmış olduğu suç teşkil eden davranışlar dile getirilmektedir. Kişinin yargılama sonucunda suçlu bulunup hapis cezası alması durumu; “...islâh-ı nefis idinceye dek **li-ecli't-te`dîb ... Kal'ası'na kal'abend olunmak bâbında emr-i şerîfim sudûrım...**” şeklinde ifade edilmektedir. Belgede ayrıca kişinin hapis cezasını çekeceği yer de; “...**li-ecli't-te`dîb Sultaniye Kal'ası'na kal'abend olunmak bâbında...**” şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca suçlu bulunan kişinin hapsedileceği mekâna da kiminle gideceği “...**Divân-ı Hümâyûn'um çavuşlarından ta'yîn olunan (boş) çavuş zîde kadruhu mübâşeretiyile li-ecli't-te`dîb kal'a-i mezbûre irsâl ve tesyîre mübâderet...**” şeklinde ifade edilmektedir. Yine belgenin devamında kişinin gönderildiği kalenin görevlilerine kişinin orada tutulması için; “...**sen ki dizdâr merkûmsun vusûlünde merkûmu kal'a-i mezbûreye vaz' ve kal'abend eyleyüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve firârından tehâşî ve mücânebet ve vusûl-ı kal'abend olunduğunu Der-'aliyyeme tahrîr ve î'lâma müsâre'et itmen bâbında...**” şeklinde emir verilmektedir.

İncelemiş olduğumuz dönemde hapis cezası alan mahkûmun ceza süresi belirtilmemektedir. Bunun yerine kişi “...islâh-ı nefis idinceye dek...” denilerek ceza süresi açık bırakılmaktadır. Bunda amaç kişinin verilen ceza süresini tamamlayıp kurtulması yerine, ceza süresinin ucu açık bırakılarak kişinin kendisini ve davranışlarını düzeltmesini sağlamaktır. Böylelikle verilen cezanın amacı da belirtilmiş olmaktadır.

İncelediğimiz dönemde mahkûmların alıkonulması için özel inşa edilmiş hapisanelerin olmamasından dolayı genellikle kale ve tersanelerin zindanları hapis cezalarının çekildiği mekân olarak kullanılmıştır. Kaleler içerisinde bulunan zindanlar zaten bu amaca uygun yapılar olup, tersane zindanları ise tersane içerisinde benzer özellikler taşımaktadır.

Hapis cezalarının verilmesinde ise, suç teşkil eden davranışın kişiye, topluma veya devlete vermiş olduğu zarara göre şekillendiği görülmek-

tedir. Hapis cezasının türlerini, incelediğimiz Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında üç farklı şekilde tespit etmekteyiz. Bunlar:

1. Kal'abend Cezası: Uygulanan hapis cezaları içerisinde genellikle hafif suç unsuru içeren ve hapsolunmasını gerektiren davranışlara “hapis cezası” ifadesi kullanılmıştır. Bu suçlar genellikle toplum huzurunu bozmak, otoriteye karşı gelmek, adam öldürmek, eşkıyalık, içki imal etmek, kumar oynatmak, idari görevleri zorla ele geçirmek ve benzeri suçlardır. Hapis cezası ifadesi belgelere; “... **tarafından vusûlünde kal'a-i mezkûreye vaz' ve kal'abend eyleyüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve firârından mübâ'edet eylemen babında.**”¹⁴ şeklinde yansımaktadır. Suçlu bulunan şahıslar, cezasını çekeceği kalelere gönderilip burada bulunan kapalı alanlara konulmaktadırlar. Çok ağır şartlara sahip olmadığını düşündüğümüz bu kapalı alanlarda suçlu bulunan kişiler ıslah-ı nefis oluncaya kadar kalmaktadırlar.

Yalnız hapis cezasına örnek verecek olursak;

“... Sen ki mütesellim kapûcibâşı mûmâ-ileyhsin irâd-ı cedid hümâyûnun hazînesi tarafından 'uhdene ihâle ve tefviken olunan Kastamonu sancağının fermânım olduğu üzere zabt ve rabtıyla müsâllih devlet-i 'aliyyemin rû'yet ve tanzîmine ve ahâli fukarânın refâh ve rahatları esbâbının istihsâline ikdâm ve dikkatin der-kâr ise dahî nefis-i Kastamonu sükkânının sâbık Kastamonu serdârı Akullı-oğlu Abdullah ve Genç Alemdâr ve Debbâğ-oğlu Numan nâm kimesneler zamîrlerinde merkûz olan müfsidetî icrâ kastıyla perde-i hafâdan eşkiyaya mu'âvenet ve ta'allim müte'ayyinat iderek livâ-i mezbûrun ihtilâl ve fesâdını müceb olur harekât-ı reddiyeye mütecâsir oldukları bu def'a bi'l-ihbâr tahkik gerde-i padişâhânem ve bu makûle müfsidet bişelerinin icrâ-yı te'dibleriyle emsâllerin terhib-i lâzimededen olmaktan nâşi mezbûrun ma'rifetinle tarafından âhz ve adamlar ta'yiniyle **li-eclî't-te'dîb Kankırı Kal'asına nefy ve Kal'abend olmak fermânım olmağın** imdî ber-vech-i muharrer ma'rifetinle merkûmunu âhz ve tarafından adamlar ta'yiniyle li-eclî't-te'dîb Kankırı Kal'asına nefy ve iclâ ve irsâle ikdâm ve mübâderet ey-

¹⁴ A.DVNS.KLB.d.25/S.6/B.14.

leyesin ve sen kî dizdâr-ı merkûmsun vusûllerinde merkûmanı kal'a-i mezbûre vaz' ve kal'abend idüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve bir takrîb firârlarından tevekkîve mübâ'adet ve vusûl ve ikâmet eylediklerini der-sa' âdetime tahrîr ve ilâma müsâra'at olunmak bâbında...¹⁵

şeklinde ifade edilmektedir. Bu şahıslar iki aylık süre sonunda affedilip serbest bırakılmışlardır.

2. Muhkem Hapis: Normal hapis cezasına nazaran çok daha ağır hapis şartları uygulanan cezalardır. Suçlu bulunan şahıslar ceza çekeceği kalelere gönderilip burada bulunan zindanlara konulmaktadır. Bu mekânlarda suçlular çok ağır şartlarda hapsedilmişlerdir ve cezaları süresince farklı uygulamalara da maruz kaldıkları düşünülmektedir. Muhkem hapis cezası; “...vusûllarında merkûmları kal'a-i mezkûrede muhkem habs ve kal'abend eyleyüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve firârlarından tehâşî ve mücânebet eylemen babında...¹⁶” şeklinde ifade edilmiştir. Genellikle ağır suç unsuru taşıyan davranışlara verilen “muhkem hapis” cezalarına genellikle başvurulmamaktadır. Çoğunlukla toplumda büyük karışıklıklara sebebiyet verildiğinde, devlet otoritesine karşı gelinip baş kaldırıldığında, toplumda infial oluşturan cinayetler işlendiğinde, haraç, gasp, adam kaldırma gibi eylemleri yapan eşkiya güruhuna uygulanmıştır. Burada da suçlu bulunan kişiler ıslah-ı nefis oluncaya kadar kalmaktadırlar. Kaldıkları süre normalde verilen hapis cezalarından daha uzun olmaktadır. Fakat aşağıda bahsedeceğimiz üzere kısa süreli verilen hapis cezaları da mevcuttur.

Muhkem hapis cezası ile ilgili örnek belgede; “...Der-'aliyyemde Yusuf Paşa çeşmesinde vâki' firununda etmekçi olan altmış bölüğün neferâtından Maksud mugâyir-i emr ve rızâ zulm eylediği nân-ı 'azizin beher iki paralığında on üç dirhem noksan işlediğine binâen merkûm âhz ve haps olunmuş olduğu bâ-takrîr ifâde olunmağla harbeci mübâşeretiyile merkûm lî-eclî't-te'dîb Seddülbahir Kal'asına kal'abend olunmak fermânım olmağın imdi sen ki dizdâr-ı merkûmsun ber-vech-i meşrûh mezbûr Maksud lî-eclî't-te'dîb harbe-

¹⁵ 30 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.10/B.27.

¹⁶ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./S.5/B.11.

ci mübaşeretiyile kal'a-i merkûme irsâl olunmağla vusûlünde **kal'a-i mezbûre vaz' ve muhkem haps ve kal'abend idilüb bilâ emr-i 'alî itlâk ve bir takrîb firârından hazer ve mücânebet ve vusûl ve kal'abend olunduğunu harbeci-i merkûm ile der-'aliyyeme tahrîr ve işaret eylemen bâbında...**¹⁷ şeklinde yargılanıp muhkem hapis cezasına çarptırılmıştır. Mahkûm Maksud üç ay on gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

3. Katle Bedel Hapis: En ağır hapis cezaları olarak bilinen bu cezaların uygulandığı mekan da en ağır şartları taşımaktadır. Toplum içerisinde çok ağır suç veya suçlara bulaşan kişiler katle bedel hapis cezasına çarptırılmaktadır. İdam cezası verilen bazı kişilerin idam edilmesinden vazgeçilmesi durumunda cezasının katle bedel hapis olarak değiştirildiği de görülmektedir. Belgelerde katle bedel hapis ise; **"...merkûmânı katle bedel kal'a-i merkûme vaz' ve kal'abend eyleyüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve firârından hazer ve mübâ'edet eylemen babında..."**¹⁸ şeklinde yansımaktadır. Suçlu bulunan şahıslar, ceza çekeceği kalelere gönderilip burada bulunan zindanların en kötü durumda bulunan bölümlerine yerleştirilmektedir. Ayrıca burada bulunan suçlulara daha farklı muamelelerde bulunulduğu da tahmin edilmektedir. Bu cezanın verilmesine sebep olan davranışların başında toplumu, devlet yönetimine karşı kıskırtmak yani isyan etmek, eşkıyalık ile beraber ağır suçlar işlenmesi, gayri ahlaki davranışlarda bulunulması ve devlet tarafından yasaklanan davranışların yapılması gelmektedir.

Katle bedel hapis cezası ile ilgili örnek belge olarak;

"...Abdullah talebe gürûhundan olub ancak kendü hâlinde olmayub ba'zı ehl-i 'irz kimesnelerin şâb-emred evlâdlarına tassallut eylediği mukaddemâ lede'l-inhâ merkûm ahz ve fermân-ı 'alî Limni Cezîresine lî-ecli't-te'dîb nefy olmuş iken bir takrîb mahal-i menfâsından firâr ve Asitâne-i 'aliyyeme gelüb kemâfi's-sâbık harekât-ı nâ-bercâya ibtidâr eylediğine binâen ahz ve mahbûs olduğu bu def'a bâ-takrîr inhâ olunmaktan nâşi ber-minvâl-i muharrer menfâsından firâr ve Asitâne-i 'aliyyeme vürûd ile kemâfi's-sâbık harekât-ı nâ-bercâya tasaddîsini beher-

¹⁷ 29 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.17/B.72.

¹⁸ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./S.50&51/B.208.

hâl te'dîb-i galit ile te'dîbini icâb eylediğine binâ'en çavuş mübâşeretıyla katle bedel Magosa Kal'asına kal'abend olunmak fermânım imdî merkûmun bilâ-emr der-'aliyyeme vürûdı ve harekât-ı gayr-ı merziyeye tasaddîsi te'dîb-i şedîd ile te'dîbini müceb olmağla sen ki çavuşbaşı mûmâ-ileyhsin merkûmı katle bedel Divân-ı Hümâyûn çavuşlarından (boş) çavuş zîde-kadruhu mübâşeretıyla Magosa Kal'asına irsâle mübâderet ve sen ki dizdâr-ı merkûmsun vusûlünde kal'a-i merkûma vaz' ve kal'abend eyleyüb bilâ-emr-i şerif itlâk ve bir takrîb firârından mücânebet ve vusûlünü çavuş-ı merkûm ile der-sa'âdetime inhâya müsâra'at eylemek bâbında...¹⁹

İncelemiş olduğumuz dönemde hapis cezası farklı suç teşkil eden davranışlara uygulanmaktadır. Bu cezanın uygulanmasında da belirli bir standart olmamasına rağmen benzeri davranışlara uygulanmıştır. Hapis cezasının uygulandığı suç kabul edilen davranışlara baktığımızda;

- Adam öldürmek, yaralamak ve darp etmek.
- Eşkîyalık faaliyetleri, yardım ve halkın malına el koymak.
- Emirlere karşı gelmek ve verilen emirleri yerine getirmemek.
- Kalpazanlık yapmak ve kalpazanlığa yardım yataklık etmek.
- Toplum huzurunu bozucu davranışlarda bulunmak.
- Vergi toplanmasına engel olmak veya vergi vermemek.
- Fuhuş ve gayri ahlaki davranışlar.
- İçki imal etmek ve satmak.
- İdari kadroları haksız yere ve zorla ele geçirmek.

Yukarıda belirtilen davranışlar veya benzeri davranışlara hapis cezasının uygulandığını görmekteyiz. Bu davranışlara bazen farklı cezaların uygulandığı da görülmektedir. Bunun sebebi ise yapılan davranışın topluma veya devlete karşı vermiş olduğu zararın etkisinin az ya da fazla

¹⁹ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.50/B.183.

olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yine benzer suçların artması ve bu suçlara karşı önlem alınmasında zorluk yaşanması da cezaların farklılaşma sebepleri içerisinde yer almaktadır.

İncelediğimiz dönem içerisinde uygulanan hapis cezalarına baktığımızda sürelerin çok uzun olmadığını görmekteyiz. Benzeri suçlarda hapis cezası alan kişilerin ceza süresi sürgün cezası alanlara oranla daha kısadır. Bu durumun sebebi olarak da cezalandırılan kişinin hücre ve zindanlarda kalması ve bu mekânların çok kötü koşullar içinde olmasıdır. Mahkûmların bu zindan veya hücrelerde zincire vuruldukları ve işkence gördükleri de bilinmektedir. Bu nedenle hapis cezası alan kişilerin ıslah edilmeleri daha çabuk olmakta ve merkeze kısa süre sonra bırakılmaları için başvuruda bulunmaktadırlar.

Mahkûmların Serbest Bırakılmaları

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu idam dışındaki cezalar suçluların ıslah edilmesini amaçlamaktadır. Nitekim uygulanan hapis ve sürgün cezaları da ıslah amacı gütmektedir. Hapis ve sürgün cezaları ile suçluların ıslah edilmeleri, yeniden topluma kazandırılması amaçlanmaktadır. Böylelikle ıslah edilen suçlular topluma yeniden kazandırılmakta ve toplum içerisinde birlikte yeniden yaşamaları sağlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kanun ve kurallara aykırı ve toplum huzurunu bozucu davranışlar gösteren kişiler yakalanıp yargılama sonunda ıslah edilmeleri amacıyla cezalandırılmaktadır.

Yargılama sonucunda kişinin suçu tespit edilir ise yapmış olduğu davranışın devlete veya topluma vermiş olduğu zarar göz önünde bulundurularak uygun görülen ceza verilmektedir. Fakat yargılama sonucunda suçlu bulunan kişiye öngörülen ceza belirtilmesine rağmen cezanın süresi belirtilmemektedir. Bunun yerine kişi ıslah-ı nefis edinceye kadar tabiri kullanılarak verilen cezanın amacı ortaya konulmaktadır.

Belgelerde bu durum; “... siz ki mevlânâ ve Yeniçeri Zâbiti mûmâ-ileyhümâsız ma’rifetiniz ve ocakdan ta’yîn olunan mübâşir mûmâ-ileyh ma’rifetiyle merkûmları ıslâh-ı nefis için İnoz Kal’ası’na irsâl ve tesyîre

ihimâm eylesiz ve sen ki dizdâr merkûmsun vusûllarında merkûmları kal'a-i mezkûrede muhkem habs ve kal'abend eyleyüb...²⁰ şeklinde ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere suçlunun ıslah edilmesi için hapis cezası ile cezalandırılmıştır. Yine bir başka belgede ise; *"... hilâf-ı rızâ harekat-ı nâ-bercâya mütecâsir oldukları tahkîk olunduğuna mebnî merkûmların âhz ve zindanda habs olmuş oldukları bâ-takrîr inhâ olunmağla sâbiku'l-zikr sekiz neferin gayretü'l-gayr ıslâh-ı nefis için çavuş mübâşeretiyile Limni Ceziyesine nefy ve iclâları için ..."* şeklinde suçluların iyi hal gösterene kadar yani ıslâh-ı nefis edinceye kadar sürgün cezası ile cezalandırıldıkları ifade edilmektedir²¹.

Belgelerde mahkûmun hapis veya sürgün cezası almış olduğu belirtilmektedir. Yine mahkûmun almış olduğu cezayı çekeceği yer söylenmekte fakat verilen cezanın süresine yer verilmemektedir. Bunun yerine mahkûmun cezalandırıldığı yerden ikinci bir emre kadar serbest bırakılmamaları emredilmektedir. Belgelerde bu durum;

*"...sen ki dizdâr-ı merkûmsun vusûlünde merkûmu kal'a-i mezkûreye vaz' ve kal'abend eyleyüb **bilâ emr-i şerîf itlâk** ve bir takrîb firârından tehâşi ve mücânebet ve vusûl-ı kal'abendini Der-'aliyyeme tahrîr ve işâret eylemen bâbında..."* şeklinde ikinci bir emre kadar hapiste kalacağı ifade edilmektedir²². Yine bir başka belgede ise; *"... imdi sen ki sekbânbaşı mûma-ileyhûmasın bâlâda mezkûrü'l-esamî altı nefer mesfûranı Midillü Ceziyesine nefy ve iclâyâ mübâderet eylesin ve siz ki mevlâna ve nâzır mûma-ileyhûmâsız ve altı nefer mesfûrân sekbânbaşı-i mûmaileyh tarafından irsâl olunmalarıyla vusûllerinde cezire-i mezbûrede menfiyen meks ve ikâmet itdirüb hatve-i vâhide mahal-i âhere tecâvüzlerine irâet-i ruhsatdan mübâ'edet ve **bilâ emr-i şerîf itlâk** ve bir takrîble firâr ve tehâşi ve mücânebet ve vusûl ve menfiyen ikâmet itdirildiklerini nâtik..."* şeklinde ikinci bir emre kadar sürgünde kalacağı ifade edilmektedir²³.

²⁰ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.2.B.11.

²¹ A.DVN.KLB./D.139/B.69.

²² 27 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.28.B.1.

²³ A.DVN.KLB./D.139/B.8.

1. Kişinin Suçsuzluğunun İspatlanması Üzerine Serbest Bırakılması

Osmanlı Devleti, sınırları içerisinde bulunan halkın birbirleriyle veya devlet ile münasebetine önem vermiştir. Bireyin toplum içerisindeki davranışları göz önünde tutulmuş, olumsuz tutum veya davranışlarının oluşması halinde yetkililer tarafından bireye müdahale edilmiştir. Yetkili merciler tarafından bireye isnat edilen suçlama göz önünde bulundurulup, gerekli tahkikatlar yapılmıştır. Bu süreçte suç isnat edilen kişiler gözaltında bulundurulmakta ve yapılan tahkikatta kişiye isnat edilen suçlama doğru ise kişi cezalandırılmaktadır.

Suç isnat edilen kişiler hakkında yapılan şikâyetlerin kabul edilmesi halinde veya yapılan suçlamalarda yeterli delilin bulunması durumunda kişilerin cezaları kesin olarak uygulanmaktadır ve değiştirilmemektedir. Bunun yanında kişiye isnat edilen suçlamaların doğruluk payı olmamasına rağmen mahkeme bilerek veya bilmeyerek haksız bir şekilde kişiyi cezalandırabilmektedir. Bu durumda kişi yüksek mahkemeye yani Divan-ı Hümayun'a başvurarak yeniden yargılanabilmektedir. Burada yapılan yargılama sonucunda kişinin suçsuzluğunun anlaşılması halinde verilen ceza kaldırılmakta ve kişi serbest bırakılmaktadır.

Mahkûm hakkında yapılan suçlamaların asılsız olması halinde, bizzat kendisi Divan-ı Hümayun'a başvurarak suçsuz olduğunu bildirmekte ve serbest bırakılmayı talep edebilmektedir. Böyle bir durumda mahkûm, Divan-ı Hümayun'a arzuhalle başvurmakta ve kendisi hakkında yapılan suçlamaların asılsız olduğunu bildirmektedir. Bu durumda Divan'da görevli bulunan kişiler tarafından mahkûmun arzuhali ele alınıp değerlendirilmektedir. Yapılan değerlendirme sonucunda mahkûm hakkında yeniden tahkikat yapılmakta ve suçlamaların doğruluğu araştırılmaktadır. Yapılan tahkikat sonucunda mahkûm edilen kişinin suçsuz olduğunun anlaşılması halinde affedilip serbest bırakılmaktadır.

Mahkûmun kendi başvurusu ile ilgili olarak tespit etmiş olduğumuz belgelerden;

“Silistre Kazası’nda ocak turnacılarından el-Hac Hasan ve Genç Abdiş isimli şahıslar hakkında şikâyetle bulunulmuştur. Yapılan şikâyetle bu şahısların yanlarına topladıkları adamlar ile halka kötülük ettikleri ve bölgenin huzurunu bozdukları bildirilmiştir. Bunun üzerine el-Hac Hasan ve Genç Abdiş isimli şahıslar yakalanıp İnoz Kalesine hapsedilmişlerdir. Fakat daha sonra el-Hac Hasan ve Genç Abdiş göndermiş oldukları arzuhallerinde kendileri hakkında yapılan şikâyetlerin doğru olmadığı ve bu tür davranışlarda bulunmadıklarını bildirip halkın kendilerinden hoşnut olduğunu belirtmişlerdir. Bunun üzerine yapılan tahkikat sonucunda bu kişilerin beyanlarının doğru olduğu ve suçsuz olduklarının tespit edilmesi üzerine kırk günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmışlardır²⁴.” Bir başka belgede benzer bir durum ise; “Kırk kiliseye bağlı Kızılağaç Yenice isimli karyede Naib olan Ömer Efendi’nin halktan alınan vergilerin bir kısmını kendi çıkarı için kullandığına dair şikâyetle bulunulmuştur. Şikâyet üzerine Ömer Efendi ve kendisine yardımcı olan gayri müslim olan bir şahıs ıslah oluncaya kadar Seddülbahir Kalesine sürgün edilmiştir²⁵. Ömer Efendi göndermiş olduğu arzuhalde yapılan suçlamaların asılsız ve iftira olduğunu bildirmiş ve bunun sebebi olarak da şikâyet eden kişilerin çıkarıyla ters düşmesini göstermiştir. Sonuç olarak kendisinin affedilip serbest bırakılmasını istemiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda halka karışmaması şartıyla Ömer Efendi ve yanında bulunan zımni otuz dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁶.”

Mahkûmların asılsız ve yalan suçlamalar ile mahkûm edildiğine ve daha sonra serbest bırakıldığına dair çok sayıda belgeye rastlanmaktadır.

2. Af Dilenmesi ve İyi Hale Binaen Serbest Bırakılma

Osmanlı ceza sisteminde mahkûmun ceza süresinin kesin olarak bildirilmemesinden dolayı mahkûm, davranışlarında ne kadar erken toparlanma sağlarsa o kadar erken bırakılmaktadır. Mahkûm, serbest bı-

²⁴ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.60.B.219.

²⁵ A.DVN.KLB./D.140/B.21.

²⁶ A.DVN.KLB./D.140/B.26.

rakılması için merkeze iyi halini bildiren bir arzuhal ile başvurmuştur. Bu arzuhalde mahkûm genellikle yapmış olduğu davranışlardan dolayı af dilemekte, ıslah olduğunu ve bir daha benzeri davranışlarda bulunmayacağını bildirmektedir.

Mahkûmun af dileyip serbest bırakılması ile ilgili olarak, Karacaviran naibi, asker toplanıp gönderilmesinde sorun çıkarmış ve bu davranışının başka bölgelere de sirayet etmemesi için yakalanıp Sinop'a sürgün edilmiştir. Bir müddet sonra naibin merkeze gönderdiği arzuhalde affını; *"... cezâre-i mezbûrede müddet-i vâfiredir bîkes ve melâl olub vücûhla hâlim diğer gün ve muztaribü'l-âhvâl ve şâyân-ı merhamet-i 'aliyyeleri zemiresinden olduğum ifâde birle 'arzuhâlim içtisâr kılndı merâhim-i 'aliyyelerinden mercûdur ki Allah ve resûle âhvâl-ı pir-i melâlim merhamet buyurulup bu nâ-tüvân kullarının her ne kadar cürmü dahi var ise 'afv ve itlâk ve sebîlim tahliye buyurulmak için işâret-i 'aliyyeleri niyâz olunur ol-bâb da emr-ü fermân 'inâyet ve ihsân devletlü 'inâyetlü merhametlü veliyü'l-na'im efendim sultanım hazretlerininindir ki"* şeklinde istemektedir. Belgede de görüldüğü üzere Sinop'a görgün edilen kişi yaşlı olmasından ötürü zayıf ve kuvvetsiz olduğunu, kimsesiz ve yalnız kalmasından dolayı perişan olduğunu bildirmekte ve affını istemektedir. Bu mahkûm padişahın izniyle iki ay yirmi günlük süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁷.

3. Yakınlarının Olumsuz Durumuna Binaen Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti kişilerin yapmış olduğu kanunlara aykırı ve toplum huzurunu bozucu davranışlarda bulunan kişilerin cezalandırılmasına özen göstermiştir. Cezalandırılan kişilerin bakmakla yükümlü olduğu yakınlarının bu durumdan etkilenmemesine gayret edilmiştir. Bundan dolayı hapis ve sürgün cezası alan kişiler direk cezalandırılmaktadır, ancak ailesine veya yakınlarına dokunulmamaktadır. Aynı zamanda cezalandırılan kişinin yakınlarına bakacak ve onları koruyup kollayacak kimseleri olmadığı takdirde, devlet, mahkûmun yakınlarına merhamet edip onun serbest bırakılmasını uygun görebilmektedir. Bu durumda mahkûmun

²⁷ A.DVN.KLB./D.135/B.30.

yakınlarından biri veya bir kaç Divan-ı Hümayun'a arzuhal gönderip durumlarının kötü olduğunu bildirip mahkûmun serbest bırakılmasını isteyebilmektedir. Durum Divan'da ele alınıp incelenmekte ve mahkûmun yakınlarının kötü durumlarından kurtulmaları için mahkûmun serbest bırakılması gerektiğine dair kanaatin oluşması halinde mahkûm affedilip serbest bırakılmaktadır.

Mahkûmun serbest bırakılması için mahkûm yakınlarından en fazla mahkûmun eşlerinin ve evlatlarının başvuruda buldukları dikkatimizi çekmektedir. Bununla ilgili olarak belgelerde mahkûmun eşinin veya evlatlarının bir arzuhal ile Divan'a başvuruda bulunduğu görülmektedir. Arzuhalde mahkûm yakınları kendi durumlarını genellikle; "... *umûrlarını idâre ider kimesneleri olmayub bî-kes ve perişân ve zelîl ve sergerdân oldukları...*" şeklinde ifade etmektedirler. Yine ayrıca mahkûmun serbest bırakılmasını; "... *iyâl ve evlâdına merhameten...*" denilerek, mahkûmun eşi kendisine ve evlatlarına merhameten bırakılmasını istemektedir.

Bununla ilgili belgeleri incelediğimizde, koyun satıcılarından İbrahim isimli şahsın halka kötü davrandığının ve zulmettiğinin bildirilmesi üzerine Limni Adası'na sürgün edilmiştir. Bunun üzerine eşinin göndermiş olduğu arzuhalde; "... *zevcim Bostani İbrahim kulları bundan âkdem mirî âgnâm satıcılık ile Rum ili cânibine 'âzim olup me'mûr olduğu hizmet-i lâzimesinde sa'î ve gayretinde kusûr itmeyüb itmâm hizmetiyle Asitâne-i 'aliyye'ye dâhl oldukta merkûmun hakkında hilâf ve inhâ iştikâ birle Limni Cezîresi'ne nefy olunub dört dâne evlâdıyla bu câriyeleri sefil ve sergerdân âkil idecek bir nesnemiz olmadığından hâlimiz kemâl-i perişân olmağla merâhim-i 'aliyyelerinden mercûdur ki dört dâne bî-kesle kullarına ve bu câriyelerine merhameten merkûm Bostani İbrahim kullarını cezîre-i mezbûreden tahlisle ve sebîlini tahliye husûsunda bir kıt'a emr-i celîlü'l-şân sadaka ve ihsân buyurulmak bâbında...*" ifade edilerek bildirmektedir. Eşinin göndermiş olduğu bu arzuhal üzerine mahkûm Bostani İbrahim, iki aylık sürgün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁸.

²⁸ A.DVN.KLB./D.148/B.1.

4. Şartlı Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde suç teşkil eden bir davranışa verilen hapis veya sürgün cezalarının affedilmesi bazı şartlar ileri sürülerek de gerçekleşmektedir. Özellikle devlete karşı işlenen suçlar içerisinde, verilen emirlerin yerine getirilmemesi de suç sayılmaktadır. Emirlerle riayet etmeyen kişiler yakalanıp uygun görülen şekilde cezalandırılmaktadır. Bir süre sonra bu kişilerin verilen emirleri yerine getirmeleri şart koşularak affedilip serbest bırakıldıkları görülmektedir.

Verilen emirlerin yerine getirilmemesi ile ilgili olarak özellikle savaş dönemlerinde asker toplamak ve sevk etmek üzere kişiler görevlendirilmekteydi. Görevlendirilen kişilerin görevini yerine getirmemeleri ya da görevlerini eksik yapmaları halinde genellikle hapis veya sürgün cezası ile cezalandırıldıkları görülmektedir. Devlet savaşların yoğun olduğu dönemlerde asker ihtiyacını karşılamak amacıyla görevlendirdiği yöneticilerin görevlerini yapmamalarını suç saymış ve onları cezalandırmıştır. Fakat devletin asker ihtiyacını karşılamakta zorlanmasından dolayı bu kişilerin emirleri eksiksiz ve hatta fazlasıyla yapacaklarını merkeze taahhüt etmişlerdir. Merkez bu şahısların ihtiyacını karşılamak zorunda olmasından dolayı bu şahısların yapmış oldukları davranışları affetmek zorunda kalarak taahhütlerini yerine getirmeleri şartıyla cezalarını iptal etmiş ve serbest bırakmıştır.

Şartlı affetmekle ilgili olarak, İnegöl'den Donanma-yı Hümayun için yetmiş beş adet kalyoncu talep edilmiştir. Fakat merkeze gönderilen kalyoncu sayısının otuz yedi kişi olduğu bildirilmiştir. Gönderilen otuz yedi kişiden yirmi sekizi ise çiftçi, ihtiyar, aciz ve çelimsiz kişiden oluştuğu, işe yarar yalnız dokuz kişinin bulunduğu belirtilmiştir. Bunun sorumlusu araştırıldığında Numan Beğ isimli şahsın olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine Numan Beğ yakalanıp Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmiştir²⁹. Bir süre sonra Numan Beğ'in merkeze yapmış olduğu başvuruda; “... ancak *mîr-i merkûm neferât-ı merkûmeyi güzîde ve tuvânâ olmak üzere tahrîr ve ihrâca ta'ahhüd eylediği ihbâr olunmağla 'asakir-i matlûbeyi tamâmen tahrîr ve ihrâc ve tersâne-i 'âmirime îsâl itmek şartıyla cürmî 'afv ve*

²⁹ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.32.B.118.

*itlâkına müsâ'ede-i 'aliyyem erzânî kılınması bâ-takrir inhâ olunmağla...*³⁰ şeklinde talep edilen askerin toplayıp göndermeyi taahhüd ederek affını istemiştir. Verilen emri yerine getirmesi şartıyla Numan Beğ on günlük mahkûmiyetin sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

5. Dini Değerlere Hürmeten Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren inanç hassasiyetini en üst düzeyde taşımış ve İslamiyeti yaşamaya çalışmıştır. Devletin her kademesinde ve toplumun tamamında bu hassasiyete özen gösterilmiş ve İslamiyet'in getirmiş olduğu kurallar uygulanmaya gayret edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin İslami değerlere fazlasıyla önem vermesi beraberinde bu değerlerin istismar edilmesi gibi durumları da getirmiştir.

İncelemiş olduğumuz bu dönemde suç işleyip hapis veya sürgün cezası alan kişilerin affedilmeleri için yapmış oldukları başvuruda da bu istismarı görmekteyiz. Hapis veya sürgün cezası alan mahkûmların affedilmeleri için Divan'a göndermiş oldukları arzuhallerin, Müslümanlar tarafından kutsal sayılan günlerde, gecelerde ve aylarda daha fazla artmaktadır. Gönderilen arzuhallerde mahkûmlar affedilmelerini isterken kutsal kabul edilen bu gün ve aylara atıfta bulunmaktadır. Mahkûmlar bu günlere merhameten serbest bırakılmalarını talep etmektedir.

Mahkûmların affedilip serbest bırakılmaları için göndermiş oldukları arzuhallerde bu durum; "... merkûm ıslâh-ı nefis idüb sefil ve sergerdân ve vucâhla merhamete şâyân olmağla **eyyâm-ı mübârekeye merhame-ten** cürmî 'afv ve itlâkı bâbında emr-i şerîfim şefkat-i redîfim sudûrını istiti'â..." şeklinde yer almaktadır.

Bununla ilgili belgelere baktığımızda, İstanbul'da çarşı içinde haffaf olan Ali isimli şahıs kir pas içerisinde bulunan ayakkabılarını belirlenen narh fiyatı üzerinden sattığı tespit edilmiştir. Bu şahıs yakalanıp yargılandıktan sonra ıslah oluncaya kadar Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmiştir³¹.

³⁰ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.37.B.148.

³¹ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.25.B.90.

Bir müddet sonra Ali'nin babası Seyyid Ahmed ile annesi Fatıma'nın göndermiş oldukları arzuhalde;

“... merkûm ıslâh-ı nefis idüb sefil ve sergerdân ve vucûhla merhamete şâyân olmağla **eyyâm-ı mübârekeye merhameten** cürmî ‘afv ve itlâkı bâbında emr-i şerîfim şefkat-i redîfim sudûrını istid’â ve İstanbul Kâdısı Mevlânâ-yı mûmâ-ileyhden isti’lâm olundukda mezbûr Ali tâ’ib ve istigfar olub te’dîb olmağla ba’de’l-yevm cedîd ayakkablarını narh-ı cârîsi üzere ‘ibâdu’l-laha bey’ idüb zahiren ziyadeye bey’ itmekle ta’ahhüd eylediği ihbâr olmağla cerâyim sâabıkâsı ‘afv ve kal’a-i mezbûreden itlâk ve sebîli tahliye olunmak bâbında ...³²”

denilerek Ali'nin perişanlığı ve ıslah olmasının yanında Ramazan ayı olması münasebetiyle mübarek günlere merhameten affı istenmiştir. Böylelikle Haffaf Ali iki ay on gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

³² 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.40.B.145.